

В исследовании были использованы общенаучные методы: синтез – для построения определений и анализ – для проведения классификации рынка.

Ключевые слова: рынок финансовых услуг, страховая услуга, рынок страховых услуг, субрынок услуг личного страхования.

Abstract.

Khudoliy L., Sobko I. Place of market of personal insurance in the market system and its segmentation.

The article was considered with the essence of the individual insurance market. This paper shows the characteristics of each kind of insurance market, which caused its division into different types: individual, liability and property insurance market. It was noted that the individual insurance market is a part of the financial market and the consumer services market at the same time. Also some its segment – life insurance market – is a part of capital market. The research result gives opportunity to carry out further exploration and to conduct an analysis of market conditions.

There were used following methods: analysis to conduct a classification and synthesis to create definitions.

Key words: market of financial services, insurance service, market of insurance services, person, individual.

УДК 33.338.432

**СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО
ВИРОБНИЦТВА РАЙОНІВ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

**Шиян Д.В., Д.Е.Н., ПРОФЕСОР,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМ. С. КУЗНЕЦЯ,
БОГДАНОВИЧ О.А., СТАРШИЙ ВИКАДАЧ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

Постановка проблеми в загальному вигляді. Основною метою спеціалізації сільського господарства є систематичне збільшення виробництва тієї продукції, для створення якої в даному районі є найбільш сприятливі природні і економічні умови, які дозволяють виробляти її з найменшими затратами.

Функціонування сільськогосподарських товаровиробників в умовах ринкової економіки та системних трансформаційних процесів

в останні роки поглиблює актуальність питань розміщення та спеціалізації, адже ці процеси (повинні гармонійно розвиватися у відповідності до ринкових умов та вимог. Слід зазначити, що напрям спеціалізації в сучасних аграрних підприємствах є умовно-постійним та змінюється під впливом ринкових чинників та заходів, що здійснюються в межах проведення аграрних трансформацій [1], [2]. За останні роки в галузевій і територіальній структурі сільськогосподарського виробництва України в цілому та в Харківській області зокрема відбулися суттєві зміни, що характеризуються зростанням одних і занепадом інших галузей.

Аграрні трансформації негативно вплинули на спеціалізацію сільськогосподарських підприємств, яка сьогодні здебільшого представлена рослинницьким напрямом із чітко вираженою зерною та технічною спеціалізацією. Лише в останні роки децю активізується розвиток галузі тваринництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні питання спеціалізації сільськогосподарських підприємств вивчались у працях В.Я. Амбросова, В.Г. Андрійчука, М.В. Зубця, П.К. Канінського, О.В. Крисального, І.І. Лукінова, М.Й. Маліка, Т.Г. Мареннич, В.Я. Месель-Веселяка, П.Т. Саблука та інших.

Формування цілей статті. Метою роботи є наукове дослідження сільськогосподарського виробництва районів Харківської області для уточнення їх спеціалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. В роботі [3] детально досліджена спеціалізація сільськогосподарського виробництва адміністративних районів Харківської області в 2009-2011 рр.

Для визначення спеціалізації сільського господарства районів Харківської області було застосовано методи середньозваженого рангу та середньогалузевого відсотка В основу розрахунків покладено середні обсяги реалізації 6 груп сільськогосподарської продукції та середні ціни її реалізації за 2009-2011 роки. Галузі спеціалізації визначалися на основі аналізу показників реалізації 6 груп сільськогосподарської продукції: 1) зернові культури; 2) олійні культури; 3) цукрові буряки; 4) м'ясо худоби та птиці; 5) молоко та молочні продукти; 6) яйця. На основі розрахунків виділено 7 груп районів за особливостями спеціалізації сільського господарства.

Нами проведено дослідження з метою виявлення змін в спеціалізації районів Харківської області в період 2014-2016 р.р. Для цього були використані статистичні дані сільськогосподарських підприємств, що відвітувалися за формою 50-сг. Оскільки такі підприємства становлять більшість (за нашими даними близько 90 % всіх сільськогосподарських підприємств області), то за наявної інформацією можна відслідкувати загальні тенденції. В дослідженні не враховувалися дані господарств населення через відсутність відповідної статистики.

Для визначення галузей спеціалізації сільського господарства районів Харківської області були розраховані питомі ваги головних галузей спеціалізації і їх ранг, визначені коефіцієнти спеціалізації і галузі спеціалізації районів [4], [5], [6].

Методом середньозваженого рангу [7] визначено, що в сільському господарстві кожного району Харківської області можна виділити по 2 галузі спеціалізації. Для уточнення одержаних результатів галузі спеціалізації сільського господарства визначалися ще й методом середньогалузевого відсотка. Згідно з цим методом галузь є галуззю спеціалізації, якщо її частка перевищує середньогалузеву частку, яка визначається діленням 100% на число досліджуваних галузей. Було прийнято, що галузь є галуззю спеціалізації, якщо її питома вага перевищує 20 %. Для кожного району визначений за загальноприйнятою методикою коефіцієнт спеціалізації:

$$Kc = \frac{100}{\sum p(2i - 1)},$$

де p – питома вага продукції кожної галузі в структурі продукції, %;

i – порядковий номер галузі за її питомою вагою, починаючи з найвищого (ранг галузі). Для кожного району розглядалися галузі, що мали суттєву питому вагу.

В таблиці 1 приведені результати розрахунків. Порівняно з періодом, що досліджувався в роботі [3] (2009-2011 рр.), суттєвих змін у спеціалізації районів Харківської області в 2014-2016 роках не сталося. Практично у всіх районах основними галузями сільськогосподарського виробництва є зернове господарство і вирощування олійних культур. В таблицях позначені галузі продукції: сон – соняшник, пшпн (пшп) – пшениця, ячм – ячмінь, кук – кукурудза, ц.б. – цукрові буряки, мс – м'ясо, мол – молоко, яйц – яйця, рпк – ріпак, крм – кормові культури, іпр – інша продукція рослинництва.

Слід відзначити, що за останні роки в деяких районах суттєво збільшилося виробництво сої. Це пояснюється тим, що починаючи з 2000 року виробництво сої збільшилося в декілька раз (наприклад, площа засіяна соєю в області в 2015 році перевищує площу, засіяну в 2000 році, більше ніж в 30 разів), її урожайність підвищилася більше ніж в 2 рази, а рентабельність виробництва стабільно знаходиться в межах 40-50 %. Збільшилася кількість районів, де галуззю спеціалізації стала кукурудза.

В той же час в 2016 році галузь виробництва яєць не претендувала на галузь спеціалізації в районах, хоч серед галузей тваринництва в минулі роки вона мала найвищий рівень рентабельності. Важко пояснити цей феномен, можливо навіть це викликане недостатнім обліком в галузі, бо деякі підприємства, що практикують птахівництво часто ховають результати своєї діяльності за грифом «комерційна таємниця».

Зміну коефіцієнта спеціалізації можна пояснити шляхом аналізу зміни рівня рентабельності галузей продукції сільського господарства (табл. 2).

Повільно збільшується виробництво цукрових буряків, останні 5 років рівень його рентабельності залишається позитивним і навіть має дещо нестабільну тенденцію до поступового підвищення В декількох підприємствах Балаклійського, Великобурлуцького, Вовчанського і Краснокутського районів ця галузь навіть стала галуззю спеціалізації.

Із таблиць видно, що судячи по величині коефіцієнта K_c відбувається зниження рівня спеціалізації. Очевидно в умовах нинішньої загальної економічної нестабільності господарства для виживання йдуть шляхом збільшення виробництва зернових і соняшника. Проте підвищений рівень спеціалізації на вирощуванні зернових і особливо соняшника негативно впливає на дотримання сівозмін, що призводить до погіршення родючості, поступової деградації сільськогосподарських земель [8].

Традиційно залишаються збитковими галузі тваринництва, перш за все виробництво м'яса великої рогатої худоби, птиці, овець і кіз . Останні роки свинарство має невеликий, але позитивний рівень рентабельності, однак помітного зростання обсягів виробництва свинини в області не спостерігається. Позитивний і дещо нестабільний рівень рентабельності має молочарство

Низькою інтенсивністю відрізняється виробництво картоплі, овочів, плодів і ягід.

Таблиця 1

Спеціалізація районів Харківської області за період з 2014 – 2016 рр.

Райони	Ранг галузі										Коеф. спеціалізації	Галузь спеціалізації району	
	I		II		III		IV		V			13	14
	1*	2*	1*	2*	1*	2*	1*	2*	1*	2*			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
2014 рік													
Богодухівський	сон	27	пшєн	20,5	кук	16,5	соє	8	ячм	6,3	0,35	сон	пшєн
Валківський	сон	32,4	пшєн	28,1	кук	16,9	соє	4,7	ячм	3,7	0,37	сон	пшєн
В.Бурлуцький	сон	26,3	пшєн	17,8	кук	15,8	ц.б.	11,7	мол	8,6	0,31	сон	
Вовчанський	сон	24,9	пшєн	18,1	мол	9,7	кук	7,3	іпр	5,5	0,44	сон	
Дворічанський	сон	30,4	пшєн	20	кук	19,9	ячм	19,7	крм	3,6	0,28	сон	пшєн
Дергачівський	сон	32,1	кук	17,6	пшєн	16	ячм	6,2	ц.б.	6,1	0,55	сон	
Зміївський	сон	27,6	кук	21,4	овч	14,9	ппп	14,7	ц.б.	3,8	0,33	сон	пшєн
Золочівський	сон	24,9	пшєн	20,3	кук	17,1	ячм	9,1	мол	5,1	0,36	сон	пшєн
Краснокутський	сон	29,3	кук	23,2	пшєн	18,6	ц.б.	6,3	ячм	3,5	0,37	сон	пшєн
Коломацький	ц.б.	23,9	пшєн	22,5	кук	14,4	ячм	9,1	соє	3,9	0,29	ц.бур	пшєн
Куп'янський	сон	27,6	пшєн	25,7	кук	13,6	мол	12,7	іпр	5,8	0,32	сон	пшєн
Н.Водолазький	сон	28,3	пшєн	23,8	ячм	13,6	яйц	13,2	кук	11,0	0,28	сон	пшєн
Печенізький	сон	34,9	пшєн	15,9	кук	12,2	мол	11,7	ячм	7,1	0,35	сон	пшєн
Харківський	яйц	53,8	сон	10,8	пшєн	10,1	кук	7,1	мол	5,2	0,43	яйця	
Чугуївський	мс	37	сон	18,1	пшєн	11,9	кук	9,8	мол	7	0,35	м'ясо	
Шевченківський	сон	25,5	пшєн	23,4	кук	12,3	яйц	10,8	ячм	10,3	0,31	сон	пшєн
ЛІСОСТЕП	сон	23,2	пшєн	18,5	кук	13,4	мс	7,2	яйц	9,1	0,36	сон	
Балаклійський	сон	31,7	пшєн	27,9	кук	15,9	ячм	7	мол	5,5	0,34	сон	пшєн
Барвінківський	сон	40,8	пшєн	39	мс	3	ячм	1,1	рпк	1,1	0,53	сон	пшєн
Близнюківський	сон	44	пшєн	28,3	кук	11	ячм	5,2	мол	4,3	0,39	сон	пшєн

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Борівський	сон	38,9	пшпен	34,3	кук	8,1	ячм	4,3	мол	4,3	0,39	сон	пшпен
Зачепилівський	сон	38,1	пшпен	23,3	кук	10,7	мол	5,4	ячм	3,2	0,43	сон	пшпен
Ізюмський	сон	46,7	кук	22,9	пшпен	22	ц.б.	1,0	ячм	0,6	0,43	сон	кук, пш
Кегичівський	іпр	31,6	сон	18,3	кук	13,3	мол	10,9	пш	10,8	0,31	ін. продук. росл.	
Красноградський	мол	21,2	кук	20,2	сон	19,5	пш	14,9	овч	7,4	0,40	мол	кук
Лозівський	сон	37,4	пшпен	33	ячм	10,5	ц.б.	5,3	кук	3,6	0,39	сон	пшпен
Первомайський	сон	40,9	пшпен	19,4	кук	11	овч	9,7	ячм	6,7	0,35	сон	пшпен
Сахновщинський	сон	32,2	пшпен	27,2	мол	13,5	ячм	10,8	кук	5,1	0,28	сон	пшпен
СТЕП	сон	33,5	пшпен	24,1	кук	12,5	мол	7,1	ячм	4,8	0,41	сон	пшпен
2015 рік													
Богодухівський	сон	31,3	пшпен	24,9	кук	16,3	соя	7,6	мол	4,1	0,37	сон	пшпен
Валківський	сон	32,5	пшпен	31	кук	17,5	соя	4,1	ячм	2,8	0,37	сон	пшпен
В.Бурлуцький	сон	36,4	пшпен	20,6	кук	14,6	мол	6	ц.б.	5	0,41	сон	пшпен
Вовчанський	сон	29,7	пшпен	23,6	ц.б.	8,1	кук	7,2	мол	6,2	0,40	сон	пшпен
Дворічанський	сон	39,1	пшпен	22,2	мол	12,6	кук	9,1	рпк	4,6	0,36	сон	пшпен
Дергачівський	сон	48,4	пшпен	15,9	кук	14,9	соя	5,1	ц.б.	4,6	0,40	сон	
Зміївський	сон	28,4	пшпен	20,9	овч	17,7	кук	14,0	ячм	4,8	0,31	сон	пшпен
Золочівський	сон	26,6	пшпен	18,1	кук	12,9	соя	6,4	мол	3,9	0,45	сон	
Краснокутський	кук	27	пшпен	26,7	сон	19,3	ц.б.	4,7	соя	3,5	0,37	кук	пшпен
Коломацький	пш	29	сон	23,3	кук	15,9	ц.б.	11,2	соя	6,3	0,32	пшпен	сон
Куп'янський	сон	29,3	пшпен	26,5	мол	10,6	мс	10,0	кук	6,4	0,34	сон	пшпен
Н.Водолазький	пш	35,1	сон	31,6	яйц	15,4	кук	5,0	мс	3,7	0,36	пшпен	сон
Печенізький	сон	54,6	пшпен	16,7	кук	9,8	ячм	4	іпр	3,7	0,46	сон	
Харківський	сон	35,8	пшпен	27,4	кук	10,8	мол	8,9	іпр	7,4	0,40	сон	пшпен
Чугуївський	сон	47,5	пшпен	18,6	кук	12,3	мол	7,4	ячм	2,9	0,49	сон	

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Шевченківський	сон	33,4	пшпен	24,4	кук	9,3	мол	8,4	яйц	8,1	0,35	сон	пшпен
ЛІСОСТЕП	сон	33,2	пшпен	24,1	кук	11,9	мол	5,7	ячм	3,2	0,43	сон	пшпен
Балаклійський	сон	24,2	пшпен	24,2	мс	20,1	кук	7	ц,б.	4,3	0,35	сон, мс	пшпен
Барвінківський	сон	45,5	пшпен	39,1	рпк	3,2	мс	3,2	кук	1,9	0,46	сон	пшпен
Близнюківський	сон	42,8	пшпен	21,7	кук	7,5	ячм	2,8	рпк	2,7	0,53	сон	пшпен
Борівський	сон	55,7	пшпен	28,1	кук	4,0	мол	3,2	ячм	2,1	0,49	сон	пшпен
Зачепилівський	пшп	37,4	сон	24,4	кук	11,8	ц,б.	6,5	мол	3,7	0,40	сон	пшпен
Ізюмський	сон	48,9	пшпен	31,3	кук	10,9	іпр	3,5	ячм	1,7	0,42	сон	пшпен
Кегичівський	іпр	38,7	сон	23,5	пшпен	13,0	мол	7,4	кук	7,1	0,34	іпр., сон	
Красноградський	пшп	22,8	сон	21,9	кук	20,4	мол	15,5	овч	4,2	0,30	пшп,сон	кук
Лозівський	сон	45,7	пшпен	29,6	іпр	5,1	кук	3,8	ячм	2,4	0,47	сон	пшпен
Первомайський	сон	43,8	пшпен	32,5	кук	10,9	ячм	3,3	соя	0,6	0,45	сон	пшпен
Сахновщинський	сон	39,7	пшпен	27,7	мол	9,5	кук	7,3	іпр	3,5	0,40	сон	пшпен
СТЕП	сон	33,9	пшпен	25,4	кук	8,3	іпр	8	мс	6,0	0,38	сон	пшпен
2016 рік													
Богодухівський	сон	30,1	пшпен	16,0	соя	15,9	кук	5,8	ячм	4,9	0,40	сон	пшпен
Валківський	сон	41,8	кук	19,4	пшпен	16,9	соя	7,1	ц,б.	2,5	0,39	сон	кук
В.Бурлуцький	сон	29,4	пшпен	19,5	кук	14,9	крм	9,5	ц,б.	8,7	0,33	сон	пшпен
Вовчанський	сон	26,3	пшпен	21,4	ц,б.	9,7	мол	6,6	кук	5,7	0,42	сон	пшпен
Дворічанський	сон	31,9	пшпен	21,8	крм	15,6	мол	12,8	кук	7,3	0,31	сон	пшпен
Дергачівський	сон	45,7	кук	21	пшпен	20,8	соя	3,9	ячм	2,1	0,39	сон	кук пшп
Зміївський	сон	32	кук	26,3	пшпен	21,6	ячм	3,6	соя	3,4	0,36	сон	кук пшп
Золочівський	сон	31,4	кук	25,7	пшпен	18,3	соя	67,6	мол	4,1	0,34	сон	кук
Краснокутський	сон	30,3	пшпен	18,7	кук	13,7	ц,б.	13,7	соя	5,9	0,33	сон	пшпен
Коломацький	сон	24,1	кук	18,6	соя	14,8	пшп	9,6	ц,б.	9,4	0,33	сон	

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Куп'янський	сон	31	пшпен	24,8	мол	11	кук	10,6	мс	8,4	0,32	сон	пшпен
Н.Водолазький	сон	47,6	пшпен	17,3	кук	14,3	мс	4,7	ячм	2,6	0,44	сон	
Печенізький	сон	46,2	кук	12,7	мол	12	крм	3,8	ячм	3,3	0,40	сон	
Харківський	сон	30,5	пшпен	24,7	кук	10,7	мол	8,5	іпр	7,4	0,35	сон	пшпен
Чугуївський	сон	42,5	кук	22,0	пшпен	11,9	мол	11,5	мс	2,9	0,34	сон	кук
Шевченківський	сон	30,5	пшпен	25,6	кук	10	мол	9,9	яйц	4,4	0,38	сон	пшпен
ЛІСОСТЕП	сон	33,8	пшпен	19,5	кук	14,2	мол	6,1	ячм	3,4	0,45	сон., пшпен., кук	
Балаклійський	сон	29,5	пшпен	21,5	мс	20,1	кук	5,3	мол	3,4	0,32	сон, мс	пшпен
Барвінківський	сон	45,1	пшпен	40,3	мс	1,9	кук	1,0	ячм	0,6	0,53	сон	пшпен
Близнюківський	соя	30,8	сон	30,7	пшпен	25,8	кук	3,7	ячм	2,1	0,34	соя сон	пшпен
Борівський	сон	58,5	пшпен	27,8	кук	6,4	мол	1,4	ячм	1,4	0,51	сон	пшпен
Зачепилівський	сон	45,7	пшпен	18,7	кук	14,3	соя	4,6	ячм	1,9	0,45	сон	
Ізюмський	сон	31,9	пшпен	30,5	мол	18,5	кук	6,3	мс	2,4	0,36	сон	пшпен
Кегичівський	сон	36,9	іпр	16,1	кук	12,6	мол	8,7	ячм	6,6	0,37	сон	
Красноградський	кук	22,5	сон	19,8	мол	14,9	пшп	9,8	овч	7,5	0,34	кук	сон
Лозівський	сон	47,9	пшпен	25,1	ц.б.	6,6	кук	4,0	ячм	1,7	0,51	сон	пшпен
Первомайський	сон	52,4	пшпен	23,2	кук	5,8	овч	3,3	соя	0,6	0,45	сон	пшпен
Сахновщинський	сон	49,0	пшпен	19,0	мол	7,7	кук	7,2	ячм	3,6	0,44	сон	пшпен
СТЕП	сон	33,4	пшпен	18,7	кук	5,9	мс	5,2	мол	4,9	0,50	сон	пшпен

Примітка: 1* - галузь продукції; 2* - питома вага галузі продукції в загальному обсязі валової продукції району

Таблиця 2

**Рівень рентабельності продукції в сільськогосподарських підприємствах
Харківської області (у відсотках) за період з 1990-2016 рр.**

<i>Показники</i>	<i>1990</i>	<i>1995</i>	<i>2000</i>	<i>2005</i>	<i>2010</i>	<i>2012</i>	<i>2013</i>	<i>2014</i>	<i>2015</i>	<i>2016</i>
Продукція сільського господарства	53,4	23,2	2,7	4,2	17,6	23	10,8	24,2	47,8	38,5
Рослинництво	131	83,1	39,3	9,8	23,3	26,6	11,7	27,8	56,5	44,7
Тваринництво	27,1	-16,6	-35,9	-4,3	5,2	8,8	8	11,9	3,6	6,7
Основні види продукції с.г.: зерно	309	54	72,3	7,9	-4,1	9,4	-1,2	28,6	37,7	31,9
соняшник	255	222	74,7	26	61,1	60,8	35,3	29,9	87,3	71,3
цукрові буряки	48,1	83,5	39,6	-0,1	-27,5	16,1	2,3	26,5	9,6	28,5
овочі відкр. ґрунту	10,8	16,3	-12	-4,5	87,6	21,4	20	33,4	70,2	20,5
картопля	-16,1	35,2	8	-23,1	69,7	-59,9	-11,9	*	*	*
плоди	53	53	-25,4	-36,8	-37,8	-0,1	62,2	24,6	4	14,4
молоко	44,2	-20,7	-7,0	6,2	23,6	9,1	17,7	21,6	17,1	24,7
ВРХ на м'ясо	20,6	-29,2	-46,9	-36,6	-40,7	-46,6	-55,2	-45,5	-39,9	-44,9
свині на м'ясо	19,5	-0,7	-36,7	16	-15,1	-14,4	0	3,7	0,7	3,3
вівці та кози на м'ясо	-18,7	-43,1	-73,3	-47,3	-7,4	-62,3	-66,2	-67	-42,9	-25,4
птаця на м'ясо	21,3	-14,5	-57,3	-28,6	-38,7	-44,2	-36,6	-14,7	-11,1	-17,5
яйця	29,2	25,2	0	9,7	22,1	56,1	36,2	53,6	15,2	9,8
вовна	3,4	-48,2	-79,5	-84,3	-58,1	-74,6	-88,0	*	*	9

Примітка: *- дані відсутні

Висновок. Аналіз виробництва сільськогосподарської продукції в районах Харківської області показав, що як і раніше основними галузями їх спеціалізації залишається виробництво зерна і олійних культур. У більшості господарств не витримуються розроблені економічною наукою організаційно-технологічні принципи поєднання галузей та організації раціональних систем землеробства. Важливим завданням сьогодення є підвищення ролі тваринництва, яке в сучасних умовах можна раціонально поєднати з виробництвом зерна, цукрових буряків, овочів, поглиблення спеціалізації в напрямку розвитку молочного скотарства, овочівництва, картоплярства, садівництва і промислового птахівництва (виробництво яєць і м'яса).

Література.

1. **Кавінський П. К.** Спеціалізація сільськогосподарських підприємств: [Монографія] / **П. К. Кавінський.** – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 348 с.

2. **Pardey P. G.** The economics of innovation and technical change in agriculture / **P. G. Pardey, J. M. Alston, V. W. Ruttan** // Handbook of the economics of innovation. – 2010. – Т. 2. – С. 939-984.

3. **Ліхван В.** Визначення спеціалізації сільського господарства Харківської області / **В. Ліхван, Н. Добровольська, Ю. Кандиба** // Часопис соціально-економічної географії ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2013. – Вип. 14 (1). – С. 97-103.

4. **Топчієв О.Г.** Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: [Навчальний посібник] / **О.Г. Топчієв.** – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.

5. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах Харківської області за 2014 рік. Статистичний бюлетень. Головне управління статистики у Харківській області. Відповід. за випуск К.П. Воловікова. – Харків, 2015. – 106 с.

6. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах Харківської області за 2015 рік. Статистичний бюлетень. Головне управління статистики у Харківській області. Відповід. за випуск О.А. Глухова. – Харків, 2016. – 104 с.

7. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах Харківської області за 2015 рік. Статистичний бюлетень. Головне управління статистики у Харківській області. Відповід. за випуск О.А. Глухова. – Харків, 2017. – 102 с.

8. **Беженар І.М.** Стан розвитку спеціалізації в аграрних підприємницьких структурах / **І.М. Беженар** // Економіка та управління національним господарством / Миколаївський нац. ун-т імені В.О. Сухомлинського. – 2016. – Вип. 10. – С. 128-133.

References.

1. **Kanins`ky` P.K.** (2005). *Specializaciya sil`s`kogospodars`kih pidpriyemstv* [*Specialization of agricultural enterprises*]. Kyiv: NNCz IAE, p. 348 [in Ukrainian].
2. **Pardey P.G., Alston J.M., & Ruttan V.W.** (2010). The economics of innovation and technical change in agriculture. Handbook of the economics of innovation, Vol. 2, pp. 939-984 [in English].
3. **Lihvan V., Dobrovols`ka N., & Kanidiba Yu.** (2013). Vy`znachennya specializaciyi sil`s`kogo gospodarstva Harkivs`koyi oblasti [Determination of the specialization of agriculture in the Kharkiv region]. *Chasopys social`no-ekonomichnoyi geografiyi HNU im. V.N. Karazina – The Social and Economic Geography Journal of the KhNU named after V.N. Karazin*, Issue. 14 (1), pp. 97-103 [in Ukrainian].
4. **Topchiyev O.G.** (2005). *Suspil`no-gegrafichni doslidzhennya: metodologiya, metodi, metodiki* [*Sociogeographical researches: methodology, methods, methods*]. Odesa : Astroprint, p. 632 [in Ukrainian].
5. Golovne upravlinnya statistiki u Harkivs`kij oblasti (2015). Osnovni ekonomichni pokazniki virobnicztva produkciyi sil`s`kogo gospodarstva v sil`s`kogospodars`kih pidpriyemstvakh Harkivs`koyi oblasti za 2014 rik Statistichny`j byuлетeń. [The main economic indicators of agricultural production in agricultural enterprises of the Kharkiv region for 2014. Native bulletin]. Kharkiv, p. 106 [in Ukrainian].
6. Golovne upravlinnya statistiki u Harkivs`kij oblasti (2016). Osnovni ekonomichni pokazniki virobnicztva produkciyi sil`s`kogo gospodarstva v sil`s`kogospodars`kih pidpriyemstvakh Harkivs`koyi oblasti za 2015 rik Statistichny`j byuлетeń. [The main economic indicators of agricultural production in agricultural enterprises of the Kharkiv region for 2014. Native bulletin]. Kharkiv, p. 104 [in Ukrainian].
7. Golovne upravlinnya statistiki u Harkivs`kij oblasti (2017). Osnovni ekonomichni pokazniki virobnicztva produkciyi sil`s`kogo gospodarstva v sil`s`kogospodars`kih pidpriyemstvakh Harkivs`koyi oblasti za 2015 rik Statistichny`j byuлетeń. [The main economic indicators of agricultural production in agricultural enterprises of the Kharkiv region for 2015. Native bulletin]. Kharkiv, p. 102 [in Ukrainian].
8. **Bezhenar I.M.** (2016). Stan rozvytku specializacii` v agrarnykh pidpriyemnych`kyh strukturah [Status of specialization in agrarian business structures]. *Ekonomika ta upravlinnja nacional`nym gospodarstvom - Economy and management of national economy*. Mykolaiv: Mykolaivskiy nac. un-t imeni V.O. Suhomlyns`kogo, Issue 10, pp. 128-133 [in Ukraine].

Анотація.

Шиян Д.В., Богданович О.А. Спеціалізація сільськогосподарського виробництва районів Харківської області.

Аналіз сільськогосподарського виробництва районів Харківської області за 2014-2016 роки показав, що основними галузями їх спеціалізації залишаються зернове господарство і виробництво олійних культур. Тільки деякі райони мають додаткові

галузі спеціалізації. Показані причини занепаду окремих галузей сільськогосподарського виробництва області.

Ключові слова: спеціалізація, сільськогосподарське виробництво, галузева структура, рівень рентабельності.

Аннотація.

Шиян В.Д., Богданович А.А. Специализация сельскохозйственного производства районов Харьковской области.

Анализ сельскохозяйственного производства районов Харьковской области за 2014-2016 годы показал, что основными отраслями их специализации остаются зерновое хозяйство и производство масличных культур. Только некоторые районы имеют дополнительные области специализации. Показаны причины упадка отдельных отраслей сельскохозяйственного производства области.

Ключевые слова: специализация, сельскохозяйственное производство, отраслевая структура, уровень рентабельности.

Abstract.

Shiyan V.D., Bogdanovich O.A. Specialization of agricultural production of Kharkiv region.

Analysis of agricultural production of Kharkiv region for 2014-2016 showed that the main sectors of specialization remain farming grain and oilseed production. Only certain areas have additional branches of specialization. The causes of decline of individual branches of agricultural production in the region.

Key words: specialization, agricultural production, sectoral structure, the level of profitability.

УДК 621.0:330.34.001.76

ЕНЕРГОЕФЕКТИВНІСТЬ ЯК КРИТЕРІЙ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ДЕРЖАВИ

**АНТОЩЕНКОВА В.В., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
АНТОЩЕНКОВ Р.В., К.Т.Н., ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

Постановка проблеми у загальному вигляді. Актуальність та необхідність забезпечення енергоефективності обумовлюється чималою кількістю чинників: глобальні зміни клімату, викиди парникових газів, забруднення довкілля, світові тенденції та вимоги;